

Landsbyernes kulturmiljø som resurse

❧ Skjern-Egvad Museum ❧

Indholdsfortegnelse

Kulturmiljø - hvad er det?	side 4
Byggeskik og stilarter	side 6
Registreringsskemaer	side 8
Fremtidige landsbyperspektiver	side 9
Dejbjerg	side 12
Finderup	side 20
Hoven	side 28
Rækker Mølle	side 36
Sdr. Bork	side 44
Stauning	side 52
Ådum	side 60
Kulturmiljøskema	side 68
Faktaskema	side 70

Oplag:	700 eksemplarer
Tegninger og kort:	
Forfatter:	Per Lunde Lauridsen
Layout:	Tordis Jensen, Per Lunde Lauridsen
Redaktion:	Per Lunde Lauridsen, Kim Clausen
Udgivet af:	© SKJERN-EGVAD MUSEUM - 2006 Bundsbackvej 25, 6900 Skjern, tfl.: 97 36 23 43 museum@skjern-egvad-museum.dk www.skjern-egvad-museum.dk
Sort/hvid fotos:	Tak til lokalarkiver, Mogens „Fut“ Jensen og Svend Åge Sørensen
Luftfoto:	PT Luftfoto
Trykning:	Strandbygaard Grafisk, Trykkerivej 2, Skjern
ISBN	87-990761-2-8

Kære Landsbybeboere...

Et intakt kulturmiljø fortæller stedets historie. Landsbyens historie og identitet kan aflæses, hvis mange af de gamle bygninger er bevaret. At kende historien er en væsentlig del af det at kende og forstå en landsby - og dermed se sig selv som en del af stedets historie.

Landsbyers identitet og udvikling er således nedfældet i kulturmiljøet. Derfor udgør kulturmiljøet en vigtig resurse i en harmonisk videreudvikling af landsbyerne.

Målsætningen for denne undersøgelse er at finde ud af, hvordan vi kan bruge kulturmiljøet som resurse - og anvende dette i en udviklingsmæssig sammenhæng. I disse år bliver der lagt megen vægt på oplevelser, og derfor findes der nogle særlige gevinster ved at arbejde med kulturmiljøet. Målet er, at kulturmiljøet og deriblandt bygningerne, skaber gode forudsætninger for en positiv landsbyudvikling.

Hver landsby er et unikum - ikke to er fuldstændig ens. I en tid hvor det unikke og individuelle spiller en vigtig rolle, har landsbyerne derfor hver især nogle særlige muligheder. Forskelligheden skyldes primært historiske og naturmæssige forhold. Skal landsbyerne være attraktive for tilflyttere og tilrejsende, skal de virke åbne, indtagende og forståelige. Man skal hurtigt føle sig hjemme i byerne.

De syv landsbyer, som indgår i undersøgelsen, er udvalgt på baggrund af deres forskellighed i størrelse, landskabelig placering, bymæssige karakter og erhvervsstruktur m.m. I landsbyen Ådum blev der gennemført et fremtidsværksted - et møde hvor alle deltagere aktivt arbejder med fremtidsideer og muligheder for landsbyen.

Konkret består projektet af en bygningsregistrering, hvor en del af landsbyernes huse er blevet beskrevet. Målet har været at kortlægge de kulturværdier, som findes i landsbyerne. Registreringen er grundlaget for en beskrivelse af landsbyernes kulturmiljø. Ud fra dette arbejde er vi kommet med nogle anbefalinger til landsbyernes fremtids udvikling.

Undersøgelsen er udført i samarbejde med dels landsbyernes lokalhistoriske arkiver og dels bevaringsforeningerne i Skjern og Egvad kommuner. Projektet er finansieret af midler fra Indenrigs- og Sundhedsministeriets Landdistriktspulje, samt et bidrag til trykning fra Kulturmiljørådet i Ringkøbing Amt. Museet har haft et rigtig godt samarbejde med Egvad og Skjern kommuner, som har brugt tid og resurser på projektet. Fra museet skal der lyde en stor tak til alle medvirkende parter.

God læselyst

Skjern-Egvad Museum
v. Per Lunde Lauridsen, cand.mag., phd. stipendiat

Kulturmiljø - hvad er det?

Kulturmiljø

Mennesker skaber ved deres tilstedeværelse kulturmiljøer. Betegnelsen kulturmiljø dækker over de fysiske rammer, som omgiver dagligdagens liv. Bygningerne, naturen, vejene, skiltene og parkerne, som vi mennesker lever og færdes i udgør kulturmiljøet. Kulturmiljø bliver i dette hæfte defineret som „et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af samfundsudviklingen“.

Tilsammen skaber landsbyens huse, veje og landskabelige placering byens kulturmiljø. Sammensætningen af elementerne skaber et billede af landsbyen, som har indvirkning på, hvordan lokalbefolkningen og især tilrejsende oplever landsbyen. Man kan argumentere for, at byskiltet afgrænser en landsby, men i dette projekt har vi valgt at sætte særlig fokus på landsbyernes bymidte.

I dette projekt er kulturmiljøet i landsbyerne udvalgt på baggrund af primært to forhold:

1. *den bymæssige tæthed*
2. *landsbyens placering og fremtræden i landskabet.*

Med bymæssig tæthed menes et område præget af tæt gadebebyggelse med bygninger af kulturhistoriske værdi samt rummet mellem dem.

Hovens tætte bymidte med gadehuse.

Det gamle mejeri, skolen og kirken fortæller om stedets historie og betydning for lokalsamfundet. Mejeriet er nedlagt og kan bulldozes væk, da dets funktion ikke længere er nødvendig. Men vælger man denne løsning, fjerner man også en del af landsbyens historie og baggrund. De gamle bygninger fortæller ikke kun om deres funktion, men vidner med deres byggestil også om et vigtigt tidspunkt i landsbyens udvikling. De tidligste andelsmejerier fra 1880'erne ligner på ingen måde 30 år yngre andelsmejeri.

Mejeri fra 1886.

Mejeri fra 1915.

Bygninger fortæller

Bygningernes forskellige stilarter fortæller om den udvikling, landsbyen har gennemgået fra 1800-tallets stråttækte gårde over historicismen i samme århundredes sidste årtier til stilarten Bedre Byggeskik fra 1910-20'erne. En velbevaret landsbys historie kan aflæses i bygningerne. Forsamlings- og missionshus fortæller om stedets identitet og selvforståelse. Den gamle vandmølle, industrimøllen og senest foderstofsiloen beretter alle om erhvervsudvikling og samfundsændringer.

Aflæselig udvikling

En landsbys aflæselighed er medvirkende til at skabe en lokal identitet, men også en inspiration til udvikling og fornyelse. Det vil næsten altid være billigere og nemmere at rive den gamle Brugs ned og bygge et nyt og moderne minimarked. Men dermed forsvinder også udgangspunktet for lokal identitetsskabelse, mulighederne for at fortælle stedets historie samt bygningernes æstetiske kvalitet.

Betyder det virkelig så meget om vi bevarer de gamle bygninger? Landsbyer i Vestjylland besidder sjældent bygninger af national umistelig karakter. Men de er karakteristiske for den pågældende landsby. At bygningerne fra tidligere tidsperioder er vigtige, skyldes flere ting. Oftest besidder gamle bygninger kvaliteter og detaljer, som nybyggeri ikke kan leve op til.

Gammel butik.

Ny butik.

Variation

Lokale traditioner og tidens mode har skabt meget varierede landsbybygninger. De bygninger, som har overlevet i landsbyerne, rev man til en vis grad ned i provinsbyerne for årtier siden. Derfor rummer landsbyerne en autenticitet som i dag er vigtig at bevare. Resultatet er mange steder første-generations byer, dvs. landsbyer som stadigvæk fremtræder som de opstod, uden at være nået til et punkt, hvor de første bygninger er blevet fjernet.

Tænk, hvor interessant det havde været om renæssancens Ålborg var bevaret delvis intakt - tilbage er der kun Jens Bangs stenhus, som alene tiltrækker mange tilrejsende til stedet. Elementer af kulturmiljøet bør også bevares for eftertiden, fordi vi i dag ikke fuldt ud ved, hvad vi om 50 år ønsker af vores omgivelser og kulturmiljøer.

$$\begin{array}{c} [\text{kulturmiljøet}] \\ = \\ \text{landsbyens ansigt} \end{array}$$

En landsbys kulturmiljø er et visuelt udtryk for, at stedet er sin helt egen, og ikke en kopi af et andet sted. Tager man to parcelhuskvarterer fra 1970'erne - et fra Stauning og et fra Lyngby - vil man så kunne se forskel?

Landsbyerne er præget af landskabet, vejforhold samt den lokale byggeskik med inspiration fra storbyarkitekturen. Derfor er landsbyerne meget forskellige og besidder derved mulighederne for at dyrke forskelligheden og det unikke.

I vores tid og samfund er dette en fordel, som landsbyerne kan drage nytte af. Ønsket om individuelle og identitetsskabende rammer er voksende blandt nutidens forbrugere og borgere. Kulturmiljøet er i denne situation en resurse, som landsbyerne bevidst kan sætte i fokus og satse på.

Stauning Havn.

Kulturmiljøets store betydning

Kulturarvsstyrelsen udarbejdede i 2005 en undersøgelse om befolkningens opfattelse af kulturmiljøet. Undersøgelsen har vist, at godt 70 % mener, at kulturarven kan støtte lokal udvikling og engagement. 82 % af befolkningen ønsker og vil betale mere for en bolig med et kulturmiljø. Topscoren er de 92 % som mener, at kulturmiljøet tiltrækker turister. Tallene viser, at et positivt kulturmiljø er væsentligt for et lokalområdes muligheder og udvikling.

I oplevelsessamfundet betyder det mere og mere, at bysamfund udnytter alle muligheder for at være attraktive og oplevelsesrige bosteder. Oplevelser kan i nærværende sammenhæng være spændende fortællinger om landsbyerne med udgangspunkt i bygninger, natur og en god udsigt.

Byggeskik og stilarter

Bygningsudtryk

Arkitektur og de tilknyttede stilarter er ikke en eksakt videnskab. Kombinationsmulighederne og kreativiteten er resulteret i stilblandinger og nyskabelser. Blandingen af forskellige bygningsdetaljer var i særlig grad udbredt i perioden ca. 1880-1920.

Tidsperioden var på mange måder præget af opbrud - ikke mindst pga. industrialiseringen og urbaniseringen. De store samfundsændringer og nyskabelser skabte en reaktion i form af voksende historisk interesse. Mange lokalhistoriske foreninger opstod i denne periode.

Udsmykning

Interessen for historie kom også til udtryk i byggeskikken, hvor elementer fra tidligere tiders arkitektur blev anvendt i udsmykningen. Romernes rundbuede vinduer genopstod og grækernes gavltrekanter og søjler (frontoner/pilastre) blev anvendt til udsmykning.

Nye materialer

I samtiden ”legede” man også med industrialiseringens nye materialer f.eks. cement, som blev anvendt til at efterligne granit og sandsten. Stilblandingsperioden betegnes i denne kul-

turmiljøanalyse og bygningsregistrering som: Historicisme, Stationsbystil og Købstadsstil.

Bygning i stationsbystil med vinduesindfatning.

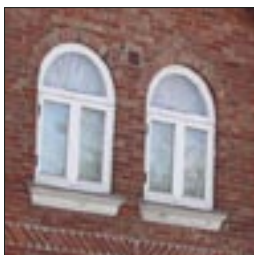
Bedre Byggeskik

I reaktion på ”stilblandingsperioden” opstod der i 1900-tallets første årtier en dansk arkitekt- og bygmesterbevægelse kaldet Bedre Byggeskik. Den ønskede at vende tilbage til danske værdier i arkitekturen.

Man hentede bl.a. inspiration fra de vestjyske bondegårde, og ikke mindst de store og velbyggede klitgårde fra 1800-tallet. De karakteristiske elementer er: de halvvalmede tagkonstruktioner, de markante hvidmalede gesimser samt anvendelsen af tegl til murværk og tagdækning.

Bedre Byggeskikhusene er ofte forholdsvis store og markante villaer. Lokale byg- og murer mestre lod sig inspirere af arkitekternes ideer og blandede dem med stedets lokale tradition.

Resultatet var ofte de mindre, men velbyggede huse, som kaldes ”landsbytypehuset” (se modsatte side). Dette havde sin ”moderne” modpart i det mere ligefremme og enkle ”andelstypehus” med helgavl og blanke gesimser.

Rundbue vinduer.

Frontispice.

Pilastre.

Fronton.

Bedre Byggeskik villa med sparrenkopsgesims. Tidl. dyrelægebolig i Rækker Mølle.

Moderne tendenser

I 1930'erne fremkom nye tanker om arkitektur og stilarter. Ambitionerne var enkle og anvendelsesorienterede bygninger, hvor det praktiske gik forud for traditioner og udsmykninger. Ideerne gik samlet under betegnelsen ”funktionalismen”, fordi funktion og effektivitet var i højsæde.

Måden at tænke på og forestillinger om ”det smukke i det enkle” har haft stor betydning for dansk arkitektur og design. Bygningerne var moderne, fordi de i mindre grad tog udgangspunkt i tidlige tiders stil og traditioner, men gjorde brug af nye konstruktioner og løsningsmodeller.

Funktionalismens karakteristiske bygninger i landsbyerne er bungalowerne. Op gennem 1900-tallet blandede man til stadighed gamle traditioner og nye tanker, som fører direkte frem til de moderne byhuse, f.eks 1940-50'ernes murermestervillaer, og 1960-70'ernes parcelhuse.

Bungalow med lav pyramidetag.

Klassifikation af bygningernes stilarter

Stilblandinger og kreativitet gør, at nogle huse kan klassificeres som f.eks: lokal byggeskik med klassicistiske træk. Definitionerne er ikke fuldstændig entydige, men forsøgt tilnærmet en forståelig beskrivelse.

Landsbytypehus.

Andelstypehus.

Betegnelser som købstadstil og andelsbystil er opfundet til anledningen. Bygninger i købstadsstil har svage træk fra patriciavillaerne i form af pudset murværk, markante profilgesimser og facadepynt.

Andelsbystilen er bygninger i enkel udformning og ofte i nye materialer såsom maskinfremstillede mursten og cementtagsten. Skikken med halvvalmede gavle gik man fra, men tilbageværende træk fra den lokale byggeskik var de omløbende gesimser.

I landsbybeskrivelserne i dette hæfte vil betegnelsen *gadehus* optræde. Dette dækker over bygninger, som er placeret helt op til fortovet, uden forhave. Gadehusene har ofte været butikker eller rummet funktioner, som barber eller lægekonsultation.

Stilarter er interessante, fordi de fortæller om bygningens opførselsperiode. Man kunne kalde stilarternes opførselsperiode. Summen af en landsbys stilarter og byggeskik giver et billede af stedets alder og ofte også af dets glansperiode.’

Gavlendt gadehus i købstadsstil.

Registrerings skemaer

SAVE kategorisering

I bygningsregistreringen kategoriseres bygningernes bevaringsværdi med SAVE-skalaen. Bevaringsværdiskalaen består af tallene 1-9, hvor 1 er meget bevaringsværdigt og 9 er bygninger med meget lav bevaringsværdi. Kategoriseringen skabes ud fra fem kriterier:

- Den arkitektoniske værdi.
- Den kulturhistoriske værdi.
- Den miljømæssige værdi.
- Bygningens originalitet · bygningens tilstand.

Ud fra disse fem forhold er bygningerne blevet vurderet, og har derudfra fået en bevaringsværdi. Dette er et redskab til kulturmiljømæssigt at kunne fokusere på de ”indflydelsesrige” bygninger i landsbyen. Dermed menes de bygninger, som i høj grad er medskabere af det særlige bygningsmæssige miljø og dermed en stor del af kulturmiljøet i landsbyen.

Bygninger kategoriseret med værdierne 1-3 skal bevares og støttes, for at opretholde landsbyens kulturhistorie og bygningsmæssige identitet.

Bygninger med bevaringsværdi 4 og 5 bør bevares og støttes, for derved at bibeholde en væsentlig del af landsbyens bygningskvaliteter. De øvrige bygninger bør, så fremt det er muligt, renoveres i forhold til deres karakter og stil, for dermed at respektere hver tidsepokes idealer og byggetraditioner.

For de udvalgte dele af landsbyerne er der udarbejdet et registreringsskema for hver bygning. Disse skemaer vil være tilgængelige på kommunernes internetside samt på lokalarkiver og biblioteker.

Bevaringsværdi: 1-3: Høj | 4-6: Middel | 7-9: Lav

Forskønnelse af landsbyer

På skemaerne er forslag til forbedringer påført meget kortfattet. En detaljeret beskrivelse af forskønnelse i forhold til landsbyer og deres bygninger finder man i Ringkøbing Fjord Samarbejdets hæfte: ”Forskøn og bevar din landsby - et idékatalog” fra 2001. Heri er landsbyerne Lønborg og Bølling taget som eksempler fra Egvad og Skjern kommuner. Beskrivelser af materialevalg og bygningsdetaljer giver en god indgangsvinkel til konkrete renoveringsopgaver.

Bygningsregistrering		Skjern-Egvad Museum	
Bygningens: Ejendomsnr.: <u> </u> Adr.: <u> </u> Matrik.: <u> </u> i a. <u> </u> b. <u> </u> c. <u> </u> Ydelsen: <u> </u> m ² By: <u> </u> Ejendomsnr. i 1850: <u> </u> Ejendomsnr. i 1850 og 1850: <u> </u> Ej. i 1850: <u> </u> Fot.: <u> </u>	Foto 	Skitsemodel 	
Registrering af eksisterende forhold. (af PLL) Beliggenhed: <u>Tilbagetrukket m. gårdsplads</u> Byggestil: <u>Lokal byggestil - Klassicistisk</u>	Ønske til nye bygningsdele, materialer m.v. <u> </u>	Bemærkninger / Prioritering SAVE kategorisering <u>1</u>	

Udsnit af registreringsskema. Dejbjerg Præstegård fra 1850 - eksempel på bygning med højeste SAVE værdi: 1.

Fremtidige landsbyperspektiver

Landsby „Til Salg“

En landsbys kulturmiljø med de karakteristiske elementer, som findes på stedet kan være udgangspunktet for at ”sælge” landsbyen til tilrejsende og tilflyttere. Et væsentligt formål med dette projekt er at medvirke til en positiv fremtidig bosætning. I Vestjylland er befolkningstilvæksten mange steder negativ. Landområderne taber i forhold til byområderne.

En tydeliggørelse af landsbyernes særegne elementer såsom stilarter/bygningstyper, natur-, erhvervsforhold m.m. vil gøre det muligt for beboerne at ”brande” landsbyen og dermed skabe opmærksomhed om stedet. Vi lever i en meget visuel verden, hvor det synlige ofte er det som bliver valgt.

Brand

At „brande“ betyder at skabe et tydeligt kendetegn og et bestemt rygte. Branding er bevidst formidling og at sende bestemte signaler til omgivelserne. At skabe sig et ”navn” - det man er kendt for.

Dyrker hver landsby deres særegne kulturmiljø, vil deres forskelligheder komme endnu mere til udtryk og derved skabe et udvalg af spændende og forskelligartede bosteder.

Kommunerne og ejendomsmæglerne vil derved kunne tilbyde tilflyttere et bredt ”sortiment” af landsbyer/boligområder, med hver deres særpræg, styrker og fokusområder. Mennesker ønsker valgmuligheder indenfor alle livets områder, også indenfor bomuligheder.

Børnefamilier, pensionister og friluftsmennesker for at nævne nogle, har nogle gange sammenfaldende og andre gange meget forskellige ønsker og forventninger til deres boligområder.

[smukke rammer
=
gode oplevelser]

Satsning på kulturmiljøet og dets historier skaber forudsætningerne for at udvikle oplevelser. Flotte og særprægede omgivelser skaber gode rammer omkring fælles oplevelser. Et julemarked på en gammel mølle er ofte en større oplevelse end et julemarked i et messecenter. Landsbyerne kan, hvis de vil, skabe rammerne om et væld af oplevelser, som vil tiltrække besøgende og opmærksomhed til stedet. Markeder, teater, festivaler, optog, koncerter - rækken af events er lang. Vigtigt er det blot at tænke nyt eller anderledes.

Kulturmiljøer er gennem deres historie, udvikling og særegne karakterer identitetsbærende. Derfor er de gode forudsætninger i en verden i konstant udvikling. Forståelsen af og relationen til det lokale kulturmiljø udruster derved beboerne til fremtidens udfordringer.

Bundsæk Mølles kulturmiljø bestående af mølle og mølledam tiltrækker hvert år tusinder af besøgende.

Synergi og sammenspil

Når landsbyens rammer og en erhvervsmæssig funktion spiller positivt sammen kalder man det synergi-effekt, dvs. når to ”goder” tilsammen skaber et større fælles ”gode”. En smuk og hyggelig landsby og en gammel og god restaurant vil kunne spille godt sammen. Møgeltønder var næppe så kendt, havde det ikke været for Schakenborg Slot. Skaber landsbyerne nogle unikke rammer er de gode forudsætninger for attraktive oplevelser.

[sammenhæng
=
styrke]

Fremtidige omdannelser og udvidelser af boligområder bør overvejes i forhold til, hvordan en udvidelse kan spille positivt sammen med den eksisterende landsby og dens kulturmiljø. Eksempelvis skal nye boliger mange steder helst placeres tæt på gaden og vejen, da denne placering er landsbyernes kendetegn.

Indtænkes kulturmiljøet og kulturhistorien i udviklingen kunne landsbyens særegne karakter forstærkes. Derved kan nyt og gammelt tilsammen opnå større gevinster og en synergi-effekt, og undgå konflikter. Sammentænkning vil betyde nogle bindinger. Målet er, at individuelle ønsker ikke kolliderer med fællesskabets interesse. De rigtige rammer vil medvirke til en positiv udvikling i landsbyern.

I Rækker Mølle vil en gruppe beboere genetablere den tidligere vandmølle og derefter indrette den til bryggeri. Projektet er et eksempel på, at man vil forsøge at udnytte synergieffekten mellem landsbyens kulturmiljø og naturområdet ved Ganer Å i promoveringen af en nicheproduktion af øl og på den måde skabe en ny identitetsskabende virksomhed i landsbyen.

Når det gælder om at tiltrække tilflyttere til landsbyen, bør beboerne være opmærksomme på, hvilke signaler landsbyen udsender. Generelt opfattes mindre landsbysamfund som indadvendte. Sammenholdes dette med en stærk selvbevidsthed kan det hos tilflyttere opleves, som en usynlig mur.

Mobiliteten gør at folk ”bare” vælger et andet og mindre kompliceret sted at bo. Åbenhed og medinddragelse er vigtige elementer i bestræbelserne på at gøre landsbyer til attraktive bosteder. Valget af landsby sker ofte uden kendskab til de egentlige forhold, men i vid udstrækning ud fra stedets udseende. Derfor er det landsbyernes udfordring at kommunikere stedets kvaliteter ud til omgivelserne. Landsbyerne må kæmpe om opmærksomheden og formidle deres særlige kvaliteter til eventuelle tilflyttere. Det kan gøres ved at igangsætte projekter, som rækker ud over sognegrænserne og ud over foreningsgrænserne.

I Ådum signaler landsbyen åbenhed med information.

Fremtiden kræver nytænkning

Satser landsbyerne alene på gårdsdagens funktioner og erhverv kommer de bagud i forhold til fremtidens muligheder. Der hersker ingen tvivl om, at funktioner som skole og købmand har stor betydning for et lokalområde.

Forudsætningerne for disse funktioner og en fremtidig bosætning findes bl.a. i landsbyens fysiske omgivelser og deres attraktivitet. Købmand og skole vil kun i begrænset grad skabe vækst og fokus på landsbyen. Derfor bør lokalsamfundene også arbejde på at udvikle andre spændende og anderledes tilbud, som tager udgangspunkt i landsbyens identitet og fysiske forudsætninger

Specialisering giver muligheder

Landsbyerne var oprindeligt ”handelscentre” i ét sogn. Øget mobilitet og andre samfundsforhold har ændret forudsætningerne for landsbyernes oprindelige funktioner. Landsbyen kan ikke længere blot være sognets by. Ønsker de at udvikles og skaffe nye funktioner og indbyggere til byen, må de se ud over sognegrænserne. Landsbyerne kan hver især være centre, men fremover ikke så meget *for* et område som *på* et område. En landsby kan specialisere sig i eksempelvis genbrugsbutikker, særlige fødevarer eller fritidsaktiviteter m.m. Findes der et ”erhvervsmiljø” som passer sammen med kulturmiljøet, kan de to tilsammen ”sælge” landsbyen på et særligt område.

Den øgede mobilitet, som ”udfordrede” landsbyerne, er også deres største mulighed, da folk gerne kører efter kvalitet og særpræg. Ved at dyrke kulturmiljøet, lokale forhold og evt. et bestemt erhvervsområde, vil landsbyerne kunne skabe sig et navn, et godt *brand*, som kan tiltrække folk fra et langt større område end det oprindelige sogn.

Landsbyen - et fælles projekt

Det er nødvendigt med en vision. I provinsbyerne har erhvervs- og handelsstandsforeningen ofte nogle mål, som de forventer vil skabe mere vækst. I landsbyerne er det som regel lokalbefolkningen i form af foreningerne, som må skabe visioner og nytænkning. Oprindeligt stod de mindre erhvervsdrivende for udviklingen i landsbyen - både individuelt og sammen. Dette er ikke længere tilfældet i samme omfang. Derfor må beboerne selv stå for den fremtidige udvikling.

Kulturmiljøet er en ofte overset resurse, som udgør et godt fundament for landbyernes fremtidige udvikling.

Forslagene skal inspirere til nye ideer

Hæftets forslag til, hvordan kulturmiljøet kan anvendes som resurse, skal ses som ideer. Det skal opfattes som et positivt indspil. Men de kan også være skudt helt forbi. Målet med forslagene er at inspirere, provokere og motivere til at tænke kreativt og at samtænke kulturmiljøressurser og udviklingsperspektiver til gavn for landsbyernes fremtid i Vestjylland.

Ambitionen er *ikke* at komme med svarene - men at vise, hvordan man *kunne tænke* om fremtiden i en given landsby.

Kulturmiljøskeema

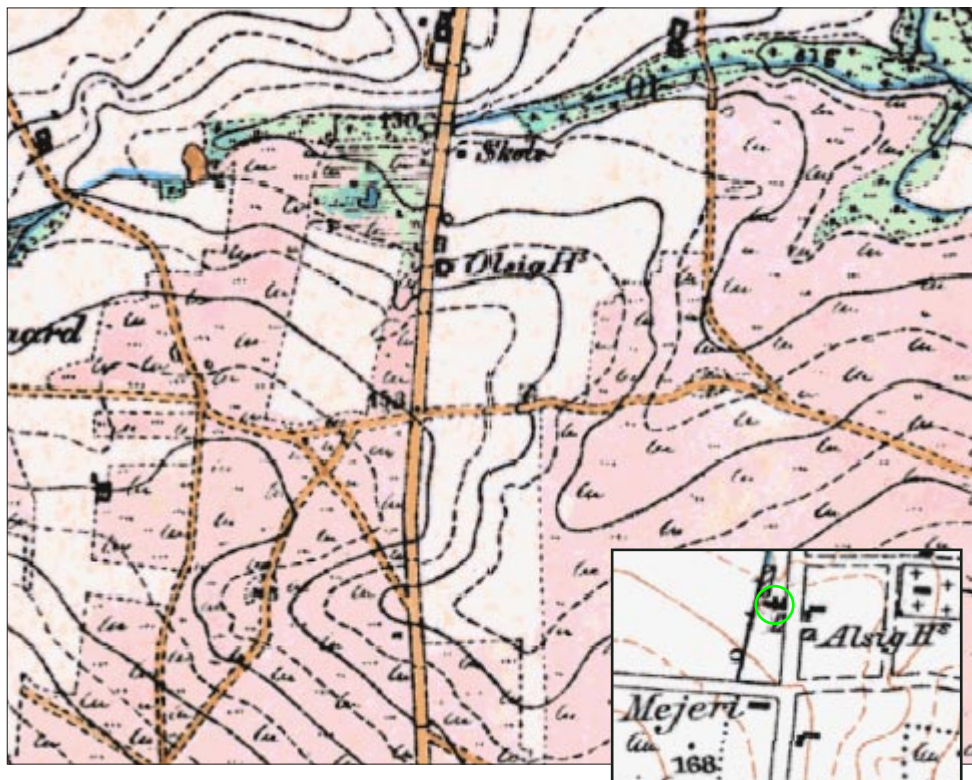
Bagerst i hæftet findes et kulturmiljøskeema. Her findes mange af de elementer, som bliver beskrevet under hver af landsbyerne, i meget skematisk form. Det kan give et overblik, men læseren skal være meget opmærksom på, at skeemaet ikke rummer alle de nuancer som findes i teksten.

I skeemaet findes en kategorisering i form af A, B og C. Denne kategorisering er *ikke* en vurdering eller rangering af landsbyernes værdi. For det første dækker kategoriseringen alene kulturmiljøet og ikke alle de andre resurser, som findes i landsbyerne, såsom foreningsliv, sammenhold, institutioner og erhverv m.m. Kategoriseringen er opbygget på baggrund af de kulturmiljøressurser som findes i landsbyerne. De landsbyer som er blevet defineret som C-landsbyer vil gennem mindre projekter kunne forbedre deres levemiljø og attraktivitet meget. B-landsbyerne har muligheden for gennem en velovervejet planlægning f.eks. bevaringsplaner, at kunne opnå store gevinster. Kun én landsby er blevet kategoriseret som en A-landsby, hvilket skyldes at landsbyen har et kulturmiljø, som i sig selv er et stort potentiale. Gennem visionær planlægning, bevaring og investering vil denne landsby kunne udvikles til et attraktivt bosted.

Opsummering af kategorisering

A, B og C er udtryk for både landsbyernes bevarede kulturmiljø, men er også en vurdering af hvorledes forskellige størrelser af investeringer kan resultere i forskellige niveauer af oplevelser og attraktivitet på baggrund af kulturmiljøet.

Finderups Kulturhistorie

Høje Målebordsplade 1842-1899. © Kort og Matrikelstyrelsen.

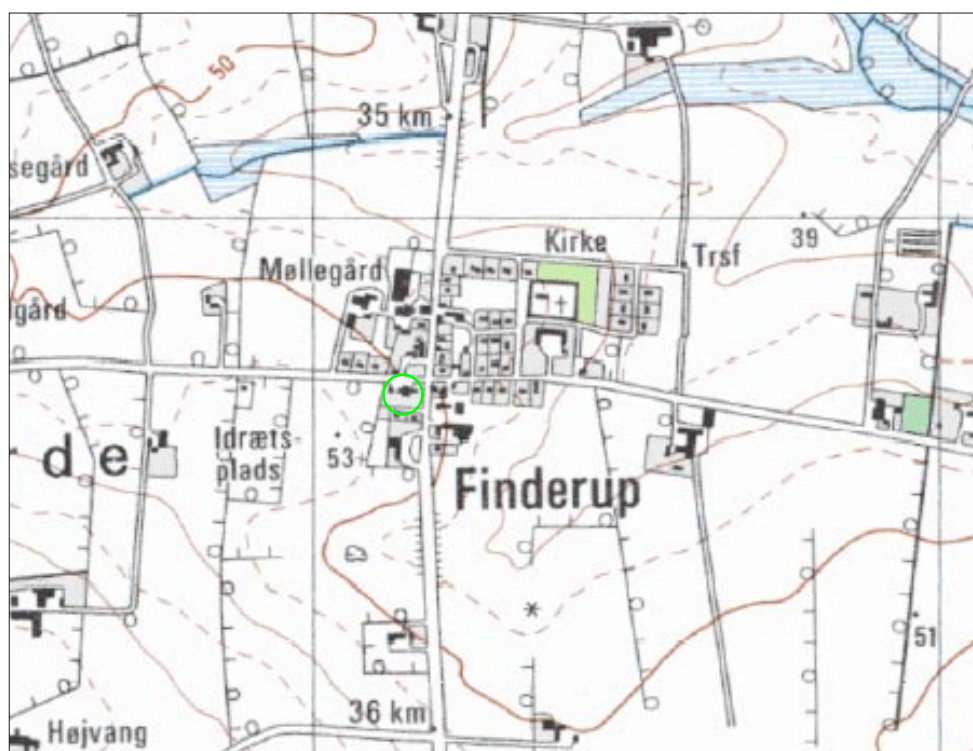
Landevejen fra Holstebro til Skjern skærer ned gennem sognet.

Der findes ingen koncentreret bebyggelse. Der hvor landsbyen ligger i dag, fandtes kun gården Olsig/Alsig Hus og lidt nordligere er en skole markeret.

Signaturen viser at området syd for bækken i udstrakt grad var hede.

Det lille billede er fra 1910'erne og viser landsbyens barndom med mølle (grøn), kirke, mejeri og to gårde. Endnu fandtes der ikke jordløse huse.

Mølleren drev i en periode købmandsforretning.

4-cm kort 1983-1997. © Kort og Matrikelstyrelsen.

Efter oprettelsen af mejeriet i 1915-16 begyndte landsbyens udvikling at tage fart.

Mejeriet (grøn) blev sandsynlig placeret ved veikrydset pga. af den gode infrastruktur.

I 1950'erne kom en ny byggebølge. Dette har resulteret i at Finderup bymidte overvejende består af bygninger fra 1910-20'erne og 1950'erne.

Parcelhuskvartererne udviklede sig primært på østsiden af hovedvejen - en del med udsigt over engene.

Begyndelsen

Finderup som by opstod pga. placeringen af vindmøllen i slutningen af 1800-tallet, hvor Holstebro-Skjern hovedvejen og Højmark-Herborgvejen skærer hinanden. Lokaliteten er et højdedrag - ideelt for placeringen af vindmølle.

Landsbyudvikling

Vindmøllen var første trin på udviklingen. Som mange andre steder udvidede mølleren sit indtægtsgrundlag ved høkerhandel. Senere blev købmandsforretningen udskilt fra møllen. I en lang periode formåede Finderup mølle/foderstof at opretholde en forretning med vækst, hvilket skyldtes, at virksomheden rakte ud over sognegrænsen og skabte et kundegrundlag, som var væsentlig større end lokalområdet. Møllerens privatbolig og foderstoffens bygninger repræsenterer landsbyens historiske udgangspunkt som mølleby. I 1910-20'erne opstod der flere forretnings- og produktionsfunktioner i byen, bl.a. med mejeriets opførsel i 1915.

Kirke

Historisk set har Finderup gennemgået nogle voldsomme ændringer. I middelalderen medførte pesten så stort et befolkningsfald, at kirken i Finderup blev sløjfet og sognet underlagt Hanning pastorat. Kirke og gudstjenestefunktionen fik landsbyen først tilbage i 1909. Stilmæssigt ligner bygningen andre kirker fra områder, hvor man i slutningen af 1800-tallet opdyrkede heden. I Hammerum herred findes adskillige hede kirker eller hedeopdyrker-kirker såsom Grove, Ilskov og Kølkær kirker.

Kulturhistorie

Landsbyen opstod som en serviceby til det landbrug, som pga. specialisering og hedeopdyrkning var i vækst i slutningen af 1800-tallet. Senere i 1960-70'erne resulterede udviklingen i færre mennesker på gårdene og en højere mobilitet. Derved mistede landsbyen en del af sit udgangspunkt og eksistensgrundlag. Men landsbyen er stadigvæk placeret centralt ved vejkrydset og på højdedraget.

Olsig eller Alsig Hus er det ældste bebyggelsessted i landsbyen.

Finderup Kirke fra 1909.

Stilmæssigt fortæller bygningen om landsbyens sene opståen og udvikling.

Mejeriet fra 1915-16 er en af landsbyens markante og kulturhistorisk vigtigste bygninger.

Den og møllen var forudsætningerne for landbyens udvikling.

fra: Finderup - Egnens og gårdenes historie, 1988.

Finderup set fra syd. Møllen, købmandshandlen og Alsig Hus er de første bygninger i landsbyen. 1909.

Finderups Kulturmiljø

En typisk 1950'er bygning med cementgesimser i Finderup. Landsbyen har flere bungalow-huse inspireret af funktionalismen.

Skjernvej 11, den seneste møllerbolig. En flot villa som udgør en del af rammen omkring „Mølletorvet“.

Vejbyen Finderup

Finderups kulturhistorie hænger uløseligt sammen med infrastrukturen. Hovedvej 11 er i høj grad en livsnerve, og det er her, landsbyen har sine primære muligheder. Antallet af gennemkørende biler er højt, hvilket giver landsbyen et større kundegrundlag end området egentlig indeholder.

Mange mennesker kender Finderup, fordi de gentagende gange er kørt gennem byen. Kendskabet er derfor naturligvis også yderst overfladisk, hvilket betyder at byens facade er første indgangsvinkel til omverdenen. Det visuelle betyder derfor meget for, hvordan landsbyen bliver opfattet.

Byggestil

Bygningsundersøgelsen har vist, at Finderup i høj grad består af bygninger fra 1950-60'erne. Bygningskulturen i Finderup by er ikke af udpræget høj visuel/arkitektonisk kvalitet. Foruden kirken er mejeriet vel nok den eneste højkvalitetsbygning tegnet af arkitekt Lind fra Skive. Mejeriet og dets omgivelser er et kulturmiljø, som er bevaringsværdigt. Bygningen er forholdsvis original, og skorstenen er bevaret. Kirken er tegnet af københavnerarkitekten Ahlman. Bygningen er en typisk midt-vestjysk hedekirke fra kirkebygningstiden i perioden omkring år 1900.

Området mellem Møllegården (Skjernvej 15) og gården Alsighus (Skjernvej 16) med foderstofbygningen, den tidl. møllerbolig og købmandsforretningen (nu antikforretning) udgør også et kulturmiljø - nærmest et lille torv „mølletorvet“. Møllegården og Alsig Hus ligger aksialt i begge ender af området, og indrammer dette kulturmiljø.

Funktionalismen

Af særlig interesse er, at landsbyen har forholdsvis mange bygninger inspireret af funktionalismetankerne fra 1930'erne - dette kommer

til udtryk i 3-4 bungalows og en udbredt brug af omløbende cementgesimser/tagudhæng. Bygningerne er ikke fra 1930'erne, men fra 1940-50'erne.

Stilen giver landsbyen et enkelt og ukompliceret visuelt udtryk. Bygningerne i Finderup er ikke dekorerede eller udsmykkede, som i de ældre landsbybebyggelser. Denne stil kunne man vælge at dyrke, og satse på det enkle og funktionalistiske, som man ofte forbin-der med f.eks dansk design. Det kunne i sig selv være en af de måder, hvorpå landsbyen kunne træde i karakter og brande sig selv.

Bystruktur

Hovedvejen og vejkrydset udgør de dominerende strukturer i landsbyen. Et mindre antal bygninger i landsbyen er placeret tæt på gaden. Landsbyen har et gademiljø og derved en bymæssig karakter.

Kirken, efterskolen og parcelhusene mod nordvest ligger "bagved" landsbyens bymidte - lidt afskåret fra den oprindelige landsby.

Boligerne Agertoften 2-12 følger en

anden struktur end størstedelen af landsbyen. De er orienteret mod udsigten over landskabet, og følger ikke vejenes strukturer.

Kulturmiljø og nye tiltag

Finderup kunne fokusere på den moderne og funktionalistiske landsby. I den forbindelse lægger bygningerne næsten op til et sammenspil med dansk design. I Skjern har Piet Hein givet sit præg i rundkørslerne med "kyset" og "ægget". I Finderup kunne man også satse på minimalistisk kunst og traditionel dansk design i bybilledet.

Det tidl. mejeri kunne danne rammerne om spændende landsby-tiltag. Bølgen af mikrobryggerier kunne også komme til at gælde for mikromejerier. Mejeriet kunne også blive et landsby-kulturhus - måske sammen med efterskolen.

Et vigtigt kulturelement i Finderup er landevejen. For at udnytte samfærdselsressourcen kunne man arbejde på at nedsætte farten gennem byen. Derved kunne kommunikationen/markedsføringen til bilisterne opnå større effekt, uden en sikkerhedsmæssig risiko.

Kulturmiljøkort - de mørkegrønne bygninger og område udgør det udvalgte kulturmiljø.

Finderups Kulturreсурser

En positivt samarbejde med efterskolen vil udgøre en resurse for landsbyen.

Bilforhandler udnytter de mange forbipasserende.

Resurser

En af landsbyens resurser er den landskabelige placering og udsigten over ådalen mod nord. Bevidstheden om dette bør derfor komme til udtryk i den fremtidige planlægning for landsbyen. Historien om den nedlagte kirke og et evt. stiforløb dertil kunne binde ådalsområdet og landsbyen sammen.

Bygningsmassen indeholder en række bygninger, som rigtig tilpasset kunne være attraktive for bl.a. unge med hang til retro- og funksistilen fra efterkrigstiden. 1950'erne perioden er meget tilstede i Finderup, med markante bygninger som Skjernvej 3 og 13 samt forsamlingshus og den tidl. købmandsbutik, foruden de førnævnte bungalows.

Infrastruktur er også kulturhistorie og kulturmiljø. Hovedvejen som går gennem landsbyen er et kulturelement og dermed også en kulturresource. Men for at vejbyen Finderup får noget ud af trafikniveauet bør der udarbejdes en plan for hovedgaden, således at et ophold i landsbyen bliver attraktivt.

Styrker

- Central infrastrukturel placering - beliggende ml. Skjern, Videbæk og Ringkøbing.
- Salgsvirksomheder.
- Udsigt over landskabet.
- Efterskole og forsamlingshus.

Svagheder

- Minimum 5 km. til nærmeste indkøbsmuligheder.
- Landsbyen fremstår meget som andre landsbyer - lidt karakterløs.
- Ingen offentlige funktioner som folkeskole, plejehjem m.m.

Forsamlingshuset - også moderne og funktionalistisk inspireret i stilen. Stedet er et socialt mødested.

Antikforretningen kombinerer vejplaceringen med internettet.

Tilstedeværelsen af efterskolen er en resurse som kan dyrkes. Dette kræver, at lokalbefolkningen og efterskolen finder områder, hvor de har fælles interesser og ambitioner.

Gårdene Møllegård og Alsighus udgør, om end lidt gemt, et interessant indslag i landsbyen. Alsighus er landsbyens ældste bygning. Den fungerer allerede lidt som landsby-mødested, da byens opslagstavle sidder på nordgavlen.

Møllegården og foderstofbygningerne fortæller om landsbyens udgangspunkt i mølleriet. Foderstofbygningerne kunne rumme mere udadvendte funktioner, måske i sampil med antikvitetshandlen. Med udadvendte funktioner menes tilbud, som folk fra nær og fjern kunne samles om, f.eks markeder eller forestillinger m.m. Et nyanlagt ”mølletorv” kunne medvirke til, at gennemrejsende ville gøre ophold i landsbyen f.eks ved loppemarkeder etc.

Anbefalinger

- Udarbejdelse af plan for bevaring af mejeriet og udvikling af området omkring bygningen.
- Udarbejdelse af fremtidig bebyggelsesplaner, som udnytter udsigten mod nord optimalt.
- Udarbejdelse af plan for hovedgaden og anvendelsen af de mange gennemkørende trafikanter.
- Etablering af „mølletorv“.

Overvejelser

Ligesom andre byer og landsbyer bør Finderup overveje, hvordan man, med udgangspunkt i de tilstedeværende resurser, specialiserer sig og gør landsbyens identitet tydelig for udefrakommende og for sig selv.

Finderups placering på et højedrag giver udsigt. Når funktioner som erhverv og skole forsvinder kommer natur- og udsigtsforhold til at betyde mere for landsbyernes „salgbarhed“.

Finderups Fremtidige muligheder

Gården Alsighus er centralt placeret i landsbyen. Pladsen ved husets gavl udgør i dag et mødested med informationstavle.

Gårdens placering ml. mølleområdet og kirkeområdet gør stedet til et midtpunkt i landsbyen. Som landsbyens ældste bebyggelse er stedet oplagt til at fortælle om landsbyen og skabe kommunikation ml. de bosiddende og til besøgende.

Idé-Inspiration

Området omkring det tidl. mejeri. Det gamle mejeri udgør i sig selv en så flot ramme, at forsamlingshusets parkeringsplads, pladsen omkring mejeriet og det ubebyggede område ved Skjernvej 7 kunne udvikles til en spændende bymidte. *Området ml. Alsighus og Møllegården* udgør landsbyens udgangspunkt. "Mølletorvet" ml. Møllegården og Antikforretningen kunne omskapes til et rigtigt flot torv, med mulighed for markedsdage og landsbyarrangementer. Stien fra kirken og „grønningen“ med legeplads og ned til Alsighus kunne også gøres mere tydelig.

Infrastruktur og gennemrejsende

For at udnytte den store gennemstrømning af personbiler m.m. bør der gøres infrastrukturelle overvejelser med hensyn til hastighed, vejbelægning, parkeringsforhold, skiltning og et fokus f.eks en markedsplads - evt. pladsen „mølletorvet“ - med forbindelse til bagvedliggende grønt område. Et godt samarbejde med institutionerne Løvstrupgård og efterskolen kunne medvirke til, at gennemrejsende lærte landsbyen at kende.

Bygninger og landsbykarakter

De særlige bygningskulturelle forhold med mange 1950'ere bygninger kunne inspirere til 1950'event med musik, veteranbiler, tøj, retro-antik m.m. Finderup Efterskole kunne medvirke i f.eks musical el. lign i forsamlingshuset. Foderstofbygningen kunne også rumme spændende aktiviteter.

Mejeriet er en bygning af stor betydning for landsbyens profil.

Bygningen har et udtryk og en størrelse, som giver muligheder.

Det tidligere mejeri bør bevares og renoveres.

Fremtidig bosætning

På grunden overfor det tidl. mejeri har der tidligere været tømmerhandel. Stedet kunne rumme en ny bygning: bolig eller blandet bolig-erhverv. Nye parcelhusområder øst for Agertoften ville udnytte udsigten som resurse. Nye bygninger kunne følge den struktur som Agertoften 2-12 følger. Disse bygninger ligger ikke parallelt med gaden, men er vinklet således, at udsynet til landskabet er så optimalt som muligt.

Denne form for byplanlægning, som i høj grad tager landskabet i betragtning, vil være til Finderups fordel. Man skal være opmærksom på at parcelhuskvarterer findes i alle byer og landsbyer. Konkurrencen står på de tillægsydelse som findes det pågældende sted. På det område står Finderup med en udsigt, som i manges øjne er attraktiv.

Udsigt:

Landskabeligt ligger landsbyen med udsigt mod nord over Å-dalen mod nord - disse forhold bør tænkes ind i udlægning af nye parceller, (hvilket også er tilfældet).

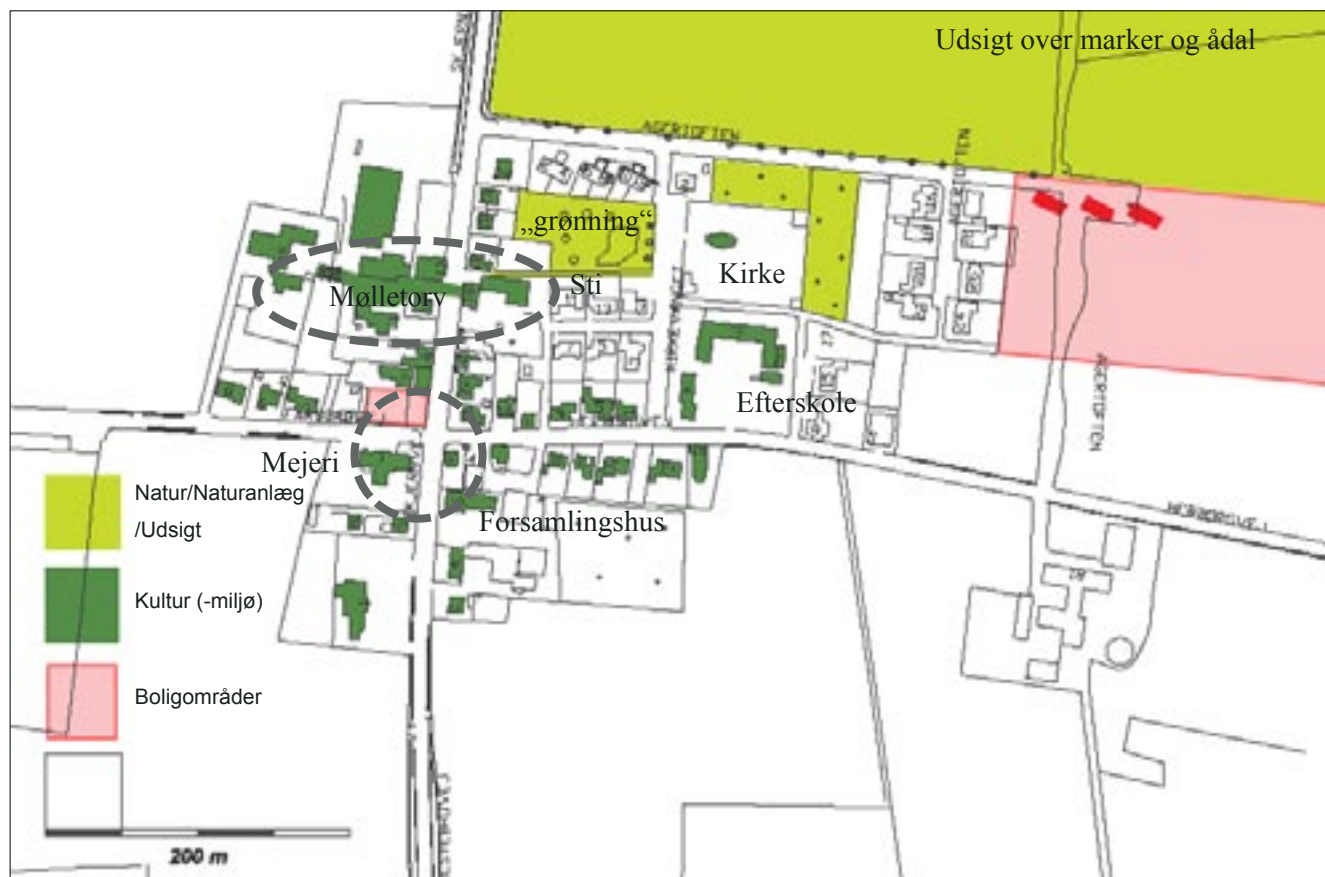

Landsbyens storhedstid var nok i 1950-60'erne. En stor del af kulturmiljøet er også fra denne periode.

Det kunne man udnytte og „brande“ landsbyen ud fra netop denne periode, hvor bilerne var flottere, hvor der var bedre tid til familie og venner eller hvor den nye rock-musik begyndte at gøre sit indtog i ungdommens hjerter.

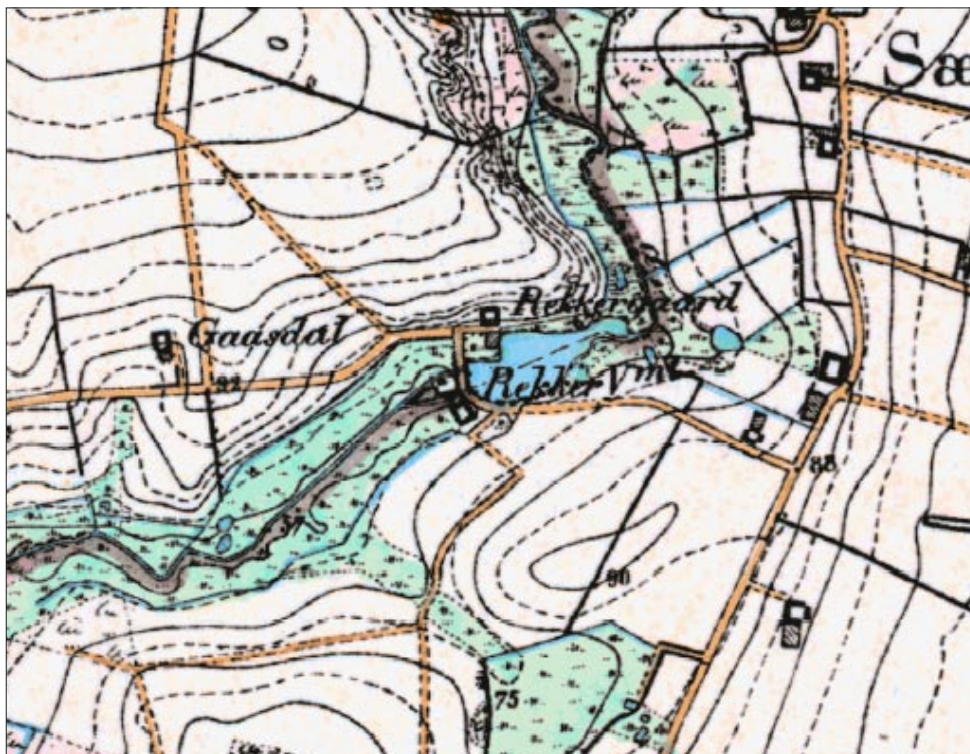
Byfornyelse:

Et positivt syn på landsbyen er forudsætningen for at omverdenen finder interesse for landsbyen. En forudsætning for dette er en bevidst udformning af landsbyens visuelle udtryk - ud fra sloganet: „hvad skal landsbyen signalere - hvordan skal Finderup se ud?“

Kulturresource- og fremtidige bebyggelsesmuligheder. De anbefalede indsatsområder er markeret med cirkler.

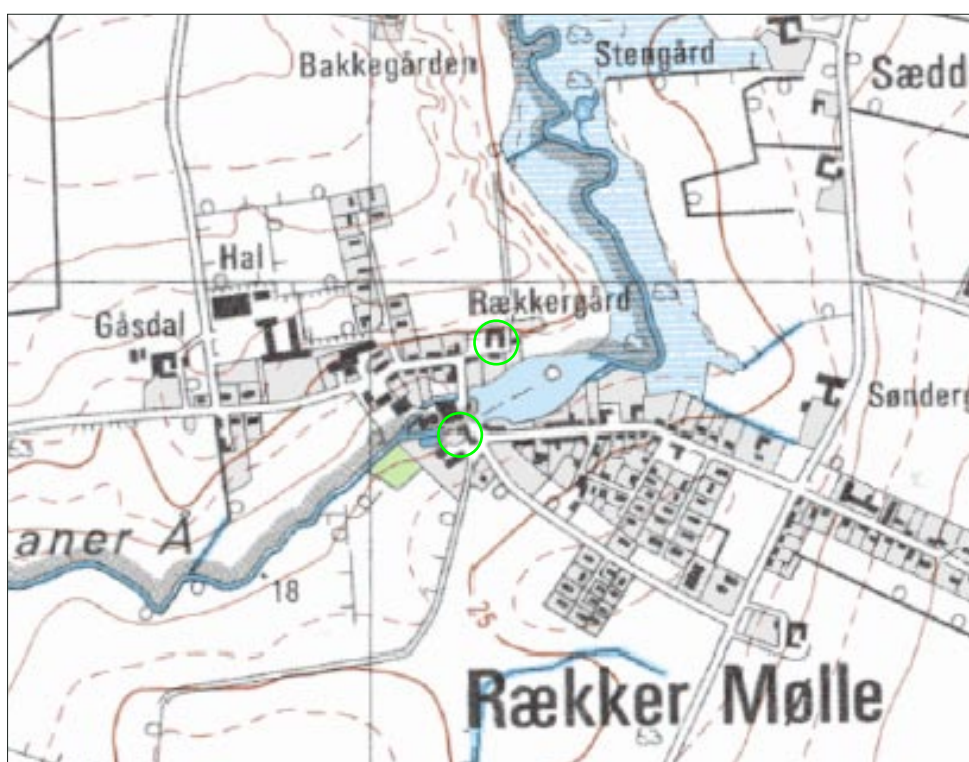
Rækker Mølles Kulturhistorie

Høje Målebordsplade 1842-1899. © Kort og Matrikelstyrelsen.

Hovedgården Rækkergaard og Rækker Vandmølle er udgangspunktet for landsbyen Rækker Mølles opståen.

Øst for mølledammen ses rækkelandsbyen Sædding med gårdene placeret langs den nord-sydgående vej og enge ned til Ganer Å.

4-cm kort 1983-1997. © Kort og Matrikelstyrelsen.

Landsbyen følger stadigvæk det samme vejforløb som i 1800-tallet.

Møllegården og hovedgården (grønne) samt Mølledammen ligger uændret.

Landsbyen er tilpasset landskabet, hvilket giver den en uregelmæssig, nærmest organisk, struktur.

Begyndelsen

Landsbyen Rækker Mølle kan spores tilbage til opførelsen af Rækkegårds Vandmølle omkring 1638. Ofte var det hovedgårde eller større ejendomsbesiddere, som formåede at opdæmme vandløb og skabte betingelserne for en udnyttelse af vandkraften. I Rækker Mølle var det ejeren af hovedgården Rækkegård, som stod bag opstemningen af Ganer Å og bygningen af Møllegården. Vandmøllen og vejen fra Hanning Kirke mod Sædding var de umiddelbare forudsætninger for den senere landsby. Det var dog først i 1800-tallets sidste halvdel, at en egentlig landsbybebyggelse opstod. Vandmøllen havde på daværende tidspunkt i århundreder fungeret som samlingssted for områdets bønder, når de skulle have malet deres korn.

Erhvervsudvikling

I 1860'erne begyndte den driftige Nancy Esmarch, en søster til Møllegårdens ejer, at drive høkerforretning i Møllegården. Forretningen er et udtryk for, at områdets bondebefolkning i mindre grad en tidligere levede selvforsynende. Senere i 1875 og 1905 kom der flere andre høker- eller købmandsforretninger til stedet. Nancy Esmarch overtog i 1872 Møllegården, men fortsatte alligevel med sine forretninger og oprettede desuden i 1893 et slagtehus.

I 1877 fik landsbyen endnu en bygning, da Sædding sogn byggede en bolig til områdets jordmoder. På grund af landsbyens position som områdets samlingspunkt blev det i 1886 nyoprettede Hanning-Sædding Andelsmejeri placeret her. Fordi skellet mellem Hanning og Sædding sogne går langs Ganer Å, fungerede landsbyen som et oplagt kompromis, når de to sognes befolkninger indgik samarbejde.

Møllens betydning for landsbyen

En drivende kraft i Rækker Møllens historie og udvikling har været vandmøllen og dens ejere. Det var "Rækker Aktiemølle & Foderstof", som stod i spidsen for oprettelse af landsbyens Telefoncentral (Søvejen 12) og Elektricitetsværk. Det var ligeledes møllen, som begyndte udstykningen af den jord, som fra 1904 til 1923 kom til at udgøre de fleste parceller til landsbyens nybyggeri.

Rækkegårds Vandmølle fra 1833.

Bygningen er landsbyens klenodie og visitkort.

Stedet var vandmølle op til omkring 1900.

Det var hovedgården Rækkegård som etablerede vandmøllen og derved lagde grunden til landsbyen.

I dag er rammerne nye, men stedet det samme.

I 1888 fik landsbyen sit første andelsmejeri.

Bygningen står næsten i original stand med skorstenen bevaret.

I 1904 blev en ny vandmølle opført og få år senere en bolig til mølleren (tv).

Andelskassen, som blev oprettet i 1919, havde i begyndelsen lokaler i mølleren bolig.

Rækker Mølles Kulturmiljø

Tidl. købmandforretning i stationsbystil med profilindfatninger og prydfelter.

Bedre Byggeskik-hus med halvvalmet tag og sparrenkopsgesims. De mange gadehuse og søen skaber et særligt landsbymiljø.

Foto: © PT Luftfoto

Sammenspillende kulturmiljø

Landsbyen Rækker Mølle skaber samspillet imellem især tre elementer i det specifikke kulturmiljø: Historien, Bebyggelsen og Naturen. Landsbyen har en historie tilbage fra hovedgården Rækkegård over vandmøllerne og andels- og stationsbyperioden op til i dag.

Denne historie er tydelig aflæselig i de eksisterende bygninger og anlæg, som findes i byen. Bebyggelsen i form af bygningerne, vejforløbene og placering af disse fortæller stadigvæk byens historie. Dette skyldes, at byen ikke har gennemgået en massiv udvikling og ændring. Mange af bygningerne er bevarede eller f.eks. som i købmandshandelens tilfælde er funktionen bevaret på den oprindelige placering.

Historien og bebyggelsen har hele tiden været i samspil med naturen, og i Rækker Mølles tilfælde - en klar kontrol af naturens kræfter. Opdæmningen af Ganer Å er forudsætningen for både placeringen af vandmølle og den senere bydannelse. Mølledammen og den bugtede Ganer Å udgør sammen med marker og mindre skovbeplantninger tydelige elementer som bebyggelsen har tilpasset sig, og som giver landsbyen dens særlige karakter.

Sammenhængen mellem naturen, historien og bebyggelsen er ikke usædvanlig. Det, som er særligt for Rækker Mølle, er tydeligheden af sammenspillet - og det særlige udtryk, som landsbyen stadigvæk har i dag.

Velbevaret byhistorie

I bebyggelsen kommer historien til udtryk i f.eks. vejforløbet Søvejen-Åglint, som følger det gamle vejforløb fra før bydannelsen omkring år 1900. Bebyggelsen fortæller ligeledes historie med udgangspunkt i sammenhængen mellem bygningerne og deres historie. Der kan nævnes det gamle mejeri og mejeribestyrerbolig, Rækkegård og Møllegården, vandmøllen/foderstof og møllebestyrerbolig, købmandshandelens placering

fra 1875, elværket og elværksbestyrerboligen samt tætheden af bebyggelsen på Søvejen.

Byggeskik

Registreringen af landsbyens bygninger har vist, at landsbyen består af mange huse med fine detaljer. Stilmæssigt består bygningerne overvejende af stationsbystil og Bedre Byggeskik-inspireret lokal byggeskik. Stationsbystilen består af elementer såsom profiltrukne vinduesindfatninger og prydfelter under vinduesåbninger. Bedre Byggeskik-stilen giver sig udtryk i halvvalmede tagkonstruktioner og omløbende gesimser.

Bygningernes stilarter fortæller, at landsbyens udvikling primært foregik i de første årtier i 1900-tallet. Undersøgelsen har vist at Rækker Mølle i meget høj grad har bibeholdt eksempler fra forskellige historiske perioder.

Det historiske forløb - f.eks. fra 1800-tals til 1900-tals vandmølle og over til den moderne foderstofindustri - kan aflæses, da de tidligere bygninger ikke

Kulturmiljøkort - de mørkegrønne bygninger udgør det udvalgte kulturmiljø.

er blevet fjernet for at gøre plads for eftertidens bygninger. Det samme kan siges om mejeriet. Rækker Mølles bygningsmasse og de iboende kvaliteter gør det oplagt at støtte med byfornyelse og lave en lokalplan for området for derved at beskytte og udvikle de ovennævnte forhold.

Kulturmiljø og nye tiltag

Projektet med Rækkermøllegården og lejlighederne i mejeriet viser lokalbefolkningens forståelse for kulturmiljøets værdi. Det igangværende projekt med anvendelsen af 1904-møllen til bryghus har ligeledes til formål at bevare et af landsbyens kulturminde. Mange andre af landsbyens huse har bygningsmæssige kvaliteter, og tilsammen udgør landsbymidten et meget spændende kulturmiljø.

Oplevelseslandsby

Ringkøbing Fjord-området mangler en idyllisk oplevelseslandsby. Rækker Mølle har kulturmiljøpotentialet til at være det sted. Det vil kræve ændringer, forskønnelser og genetableringer af tidligere bygningselementer. Der tænkes her på f.eks. dannebrogsvinduer og dobbeltfløjede hoveddøre i de gamle gadehuse, en mere klassisk gadebelysning samt udviklingen af adgangen til naturen og Mølledammen. Det er vigtigt, at udviklingen i Rækker Mølle bevidst tager kulturmiljøet med, da det er en resurse i forhold til fremtidig turisme, kulturoplevelser og bosætning.

Rækker Mølles Kulturreсурser

*Udsynet over mølledammen er utrolig vigtig.
En plan for ensartede rækværk var fornuftig.*

Butikken er en resurse og et dagligt mødested.

Resurser

Landsbyens kulturmiljø indeholder også andre elementer end bygninger. Mølledammen er af ligeså høj kulturhistorisk betydning som selve vandmøllen og Møllegården.

Da den nordøstlige bred ved Mølledammen aldrig er blevet bebygget, vil det være hensigtsmæssigt at undgå en fremtidig ændring af området. Det åbne terræn og udsynet over Mølledammen fra øst giver landsbyen og nærområdet nogle visuelle naturperler, som altid vil være eftertragtede - og til stadighed bør være en fælles værdi for områdets beboere. Tilgængeligheden og udsynet anbefales derfor opretholdt. En eventuel fremtidig udbygning af landsbyen bør derfor ikke placeres i dette område.

Den bugtede vej Søvejen-Åglimt, som følger den oprindelige vej fra Hanning til Sædding, er ligeledes bebyggelsesmæssigt essentiel for

Styrker

- Velbevaret og aflæselig kulturmiljø: forholdet ml. natur, historie og bygninger. Idyllisk beliggenhed.
- Folkeligt engagement, ambitioner og udadvendthed.
- Mange funktioner findes stadigvæk i landsbyen.

Svagheder

- Manglende lokalplan for bymiljøet og naturområderne.
- En række bygninger bryder med det forholdsvis intakte bymiljø.
- Pga. beliggenheden er landsbyen ikke så kendt som hovedvejslandsbyerne.

*Landsbyens gamle
forsamlingshus
kunne nemt
få bygningens
oprindelige
karakter tilbage.*

*Men det vil
kræve nogle
mere æstetiske
løsninger.*

landsbyens karakter. Ganer Å, Esmarchs have og det grønne område syd for købmandsgårdens parkeringsplads er alle grønne områder, som i tæt tilknytning til landsbyen alle højner kvaliteten af nærmiljøet. Stisystemet ved Ganer Å bør markeres så udenbysfolk også kan få glæde af omgivelserne.

Landsbyens bygninger er et ideelt udgangspunkt for at fortælle historien om byen. Den aflæselige landsbyhistorie er en resurse, da gæster og tilflyttere har en mulighed for hurtigt at lære stedets historie at kende.

Fortællingen kunne bl.a. formidles gennem mindre skilte på bygningerne, med informationer om stedet oprindelige funktion og opførelsesår. Derved ville historien kunne formidles til folk, som ikke har rødder i byen eller ikke kender nogle der kan fortælle historien. Skilte kunne være udgangspunkt for både en kulturrute i byen og byvandring med lokal guide.

Overvejelser

Det vil højne landsbyens æstetiske karakter om især bygningerne fra Kløverbakken 1 til det gamle mejeri blev renoveret eller tilbageført til deres oprindeligt tiltænkte udseender.

Mange af bygningerne fortæller historier. Her er det elværket og mejeri-bestyrboligen.

Mange af bygningerne har flotte detaljer.

De fleste er ganske intakte og kunne bringes tilbage til bygningens oprindelige karakter.

Anbefalinger

- Udarbejdelse af bevarende lokalplan for bymidten.
- Landsbyens kulturmiljø berettiger byfornyelses- og forskønnelsesprojekt.
- At landsbybeboerne udarbejder en vision for landsbyen, som trækker på stedets særlige kulturmiljø.
- Deltagelse i Ganer Å-naturprojekt.

Derved ville bymidten opnå et mere harmonisk sammenspil bygningerne imellem. Netop fordi bygningerne i dette område især for gadeområdet fra Kløverbakken 1 og til Søvejen 10 skaber de voldsomme ombygninger en visuel forvirring, hvorved området mister en stor del af sit potentiale. Da området er så forholdsvis tæt bebygget, ville det højne alle bygningerne og bymiljøet om deres udseender indgik i et harmonisk og tidstypisk samspil.

Rækker Mølles Fremtidige muligheder

Åglimt 10 - et godt eksempel på et historicistisk hus med mange fine detaljer.

Husets flotte gesims og vinduesfelter kunne komme helt til deres ret med en fjernelse af tagudhæng og isættelse af tidstypiske vinduer.

Købmandsforretningen er et markant indslag i landsbyen.

Bygningen er opført i den lokale byggeskik - som med vel-overvejede ændringer kunne skabe et attraktivt billede af en idyllisk landsbybutik.

Idé-Inspiration

Rækker Mølle vil gennem byfornyelser og positive renoveringer kunne opnå en position i det store nærområde som en attraktiv og seværdig landsby, med et unikt kulturmiljø, hvor historie, bebyggelse og naturen indgår i et positivt og tydeligt aflæseligt samspil. Hermed vil nogle positive rammer være til stede, hvilket er en betydelig forudsætning for at udvikle funktioner og tilbud, som kan tiltrække kunder, turister og tilflyttere fra et langt større område (Vestjylland) end landsbyens oprindelige opland (Hanning-Sædding m.fl.).

Landsbyspecialisering

Rækker Mølle kunne sammen med Skjern-Egvad Museums Bundsbæk Mølle og Skjern m. Ganer Mølle være punkter på Ganer Å med hver deres funktion. Bundsbæk Mølle som museet med vandrehjem, Ganer som primær produktionsenhed og Rækker Mølle som "oplevelses-landsby" m. butikker, gallerier og nicheproduktioner indenfor bryggeri, mosteri, brændevinsdestilleri, mejeri m.m. En forudsætning for dette er tilgængelighed ved eller via Ganer Å i form af stier, kano-udlejning, skiltning, shelters, "rastepladser", vedligeholdelse m.m. Rækker Mølle kunne gennem Ganer Å udnytte en evt. oprettelse af Skjern Å Nationalpark.

Landsbyen har rammerne til at kunne satse på klassiske danske værdier som hygge, madkultur og adgang til naturen. I området findes næsten ingen muligheder for bondegårdsferie. Den gamle Rækkegård kunne danne rammerne om bondegårdsferie i en idyllisk landsby. Stedet kunne forbinde den vestjyske landbrugskultur med de nærtliggende natur- og kulturoplevelser.

Udsigtpunkter

Et overblik over landsbyens centrum kunne skabes fra bakken syd for købmandshandlens parkeringsplads. Huller i bebyggelsen, f.eks. ml. købmandshandlen og Søvejen 5, giver mulighed for udsyn over f.eks. Mølledammen. Disse to eksempler kunne fremdrages og ”åbnes”, evt. med skiltning, således at lokalbefolkningen og gæster kunne gøre brug af byens grønne pletter. En bådebro ved græsplænen kunne skabe adgang til og brug af mølledammen til fiskeri, roning eller badning - når søens vandkvalitet gør det muligt. Købmandshandlen kunne udnytte den usædvanlige placering og omgivelserne på mange nye måder. Udsigt over mølledammen, mens man handler specialvarer, var måske en forudsætning for at tiltrække kræsne kunder fra et større område.

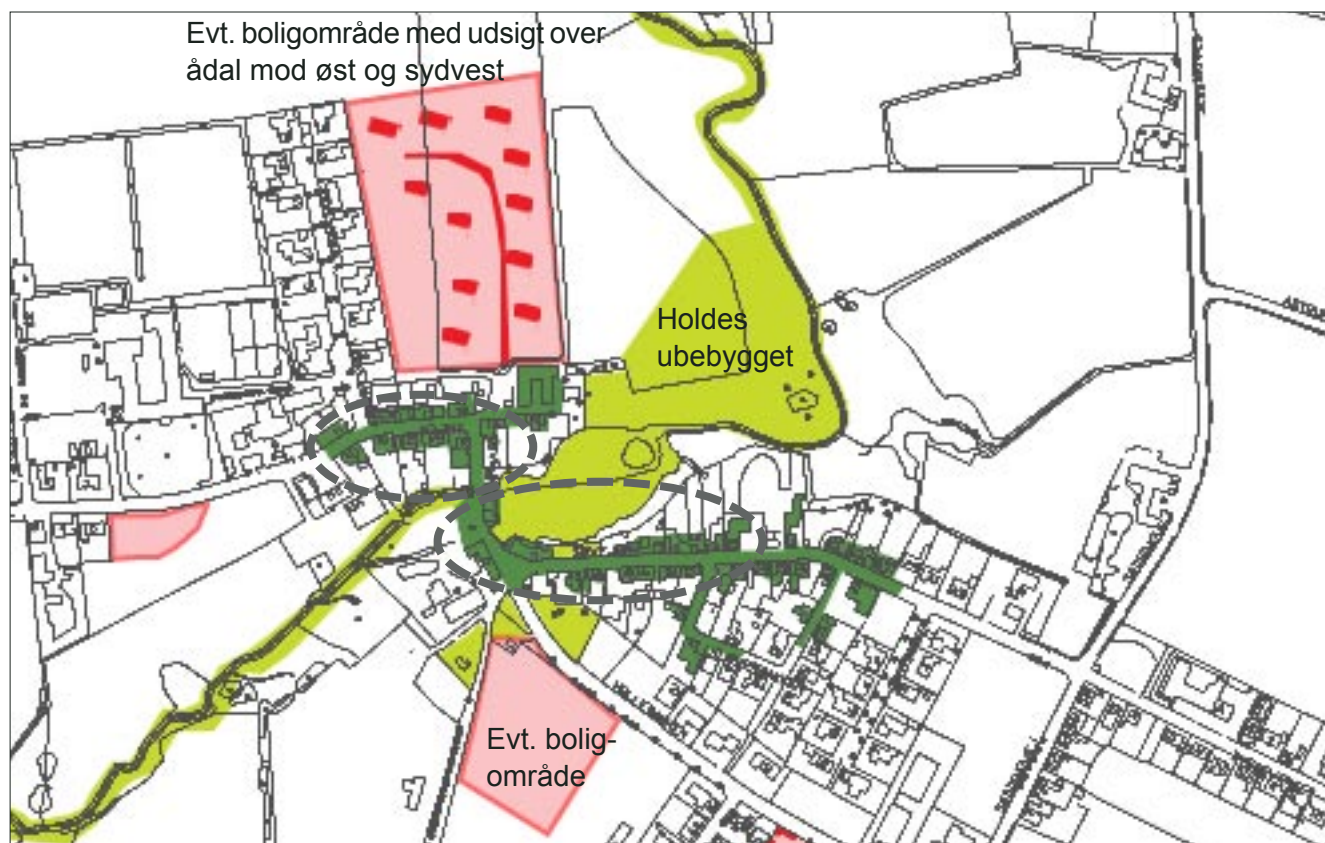
Fremtidig bebyggelse

Fremtidig bebyggelse bør ikke dræne bymidten for liv og bosætning, men supplere Rækker Mølles helt særlige bymiljø. Det er ligeledes vigtigt ikke at skade de landskabelige resurser som stedet ligger inde med. Derfor bør området nord for Mølledammen/Ganer Å og øst for Rækkergård ikke bebygges, men henligge som landsbrugs- eller naturområde. Derimod vil en velovervejede bebyggelse nord for Rækkergård og langs Åglimt (syd for folkeskolen) kunne gøre brug af udsigten over Ganer Ådal.

Projektet med Rækker Mølle Bryghus kan sætte en udvikling i gang. Det vigtigste i visionen er, at den er rettet udover sognegrænserne - og henvender sig til et langt større område.

Området ved Møllebakken ligger tæt på landsbyens centrum og kunne give en bebyggelsesmæssig tæthed som ville indvirke positivt på oplevelsen af byen. Parkeringspladsen foran købmandsforretningen er en nødvendighed for butikken, men området virker som et brud i byplanen og kunne muligvis bebygges på en måde hvorpå de to elementer kunne kombineres. „Stationsbyens“ (Dyssevænget) meget lineære forløb bør bibeholde sit udtryk, og ikke udvides mod nord eller syd. Bebyggelse i nærheden af bymidten er at fortrække i Række Mølles tilfælde.

Kulturresource- og fremtidige bebyggelsesmuligheder. De anbefalede indsatsområder er markeret med cirkler.

Kulturmiljøskema

<i>Landsby</i>	<i>Topografi</i>	<i>Natur</i>
<i>Dejbjerg</i>	Højtliggende på randen af Skovbjerg Bakkeø ved overgangen til englandskab ved Ringkøbing Fjord. Kuperet landskab mod nord og øst. • Resurse: Udsigt over landskabet.	Tæt beliggende ved Dejbjerg Plantage og Præstegårdens egekrat og skovsø. Dyrkede marker mod syd, vest og nord. • Resurse: Tæthed til skov.
<i>Finderup</i>	Beliggende på bakke nord for Finderup Bæk/Ganer Å. • Resurse: Udsigt over landskabet.	Dyrkede marker omgiver hele landsbyen. Mod nord bevaret eng ved Ådal. Nærmeste skov: Løvstrup Plantage ca. 2 km.
<i>Hoven</i>	Beliggende på næs ved Hoven ådals østlige bred. Syd for landsbyen findes et å-sammenløb ml. Hoven Å og Simmelbæk/Hårkjær bæk. • Resurse: Udsigt over ådal.	Simmelbæk løber tæt syd om landsbyen. Skovbeplantning mod syd. Marker mod øst og nord. Området præget af plantager. • Resurse: Tæthed til å og skov.
<i>Rækker Mølle</i>	Beliggende nede i Ganer Ådal. Kuperet landskab. • Resurse: Udsigt over ådal.	Ganer Å løber gennem landsbyen. Mølledammen centralt placeret. Mindre skovbeplantning mod syd. Marker mod nord og syd. • Resurse: Tæthed til sø og å.
<i>Sdr. Bork</i>	Beliggende i marskenegene. Fladt engområde. • Resurse: Nær ved fjord.	Sdr. Bork Bæk løber gennem landsbyen. Dyrkede marker omgiver landsbyen. • Resurse: Bækken.
<i>Stauning</i>	Beliggende på Ringkøbing Fjord strandenge. Fladt engområde. • Resurse: Nær ved fjord.	Tæt ved Ringkøbing Fjord. Dyrkede marker omgiver landsbyen. • Resurse: Tæthed til fjord.
<i>Ådum</i>	Højtliggende på randen af Ølgod Bakkeø. Let kuperet. • Resurse: Udsigt over landskab.	Dyrkede marker omgiver landsbyen.

<i>Bystruktur</i>	<i>Bygninger</i>	Kulturmiljøpotentiale	<i>Anbefalinger</i>
Kirkeby. Sogneveje der mødes ved kirken. Gammelt vejforløb der sandsynligvis rækker tilbage til vikingetid. Central parkeringsplads v. missionshus. Parcelhuskvarterene dominerer byen. • Resurse: Parkeringsplads.	Kirken (1100-tallet). Præstegård/tidl. hovedgård (1850). Missionshus (1965). • Resurse: Præstegårdens omgivelser.	C	Præstegården, kirken og området mellem dem er bevaringsværdig. En beplantningsplan: skoven kunne trækkes ind i landsbyen. Information/adgang til stier i skoven.
Vejby - vejkrydsby. Et mindre antal gadehuse. Parcelhuskvarterer i udkanten. • Resurse: De passerende trafikanter.	Tidl. mejeri/v. arkitekt Lind (1915). Kirken (1909). Efterskole/tidl. folkeskole (1935). Mølle/foderstofbygning (1955/1979). • Resurse: Tidl. mejeri.	C	Mejeriet er centralt placeret og bevaringsværdigt. Kirken markerer byen. Udsigten over landskabet udnyttes som resurse ved fremtidige boligområder.
Vejby, opstået ved overgangen over å. Vandmøllen og kirken er landsbyens udgangspunkt. Mange gadehuse langs hovedgaden. • Resurse: De passerende trafikanter.	Kirke (1100-tallet). Vandmølle (1921-). Tidl. højskolemiljø (1878-1902). Tidl. Købmandsforretning (1890). En del huse præget af historicismen. • Resurse: Tidl. højskolemiljø.	B	Støtte til renovering af få markante bygninger. Bevarende lokalplan for tidl. højskolemiljø og mølle. Genetablering af allétræer gennem byen. Bedre udnyttelse af beliggenhed ved åen.
Mølleby og stationsby. Sogneveje. Den gamle møllevej (sandsynligvis fra 1600-tallet) udgør den bugtede hovedgade med mange gadehuse. Mølleområdet er landsbyens centrum. • Resurse: Hovedgaden og tæthed.	Rækkermøllegård (1833). Mejeri (1888). Vandmølle (1904). Møllebestyrerbolig (1907). Tidl. Købmandsforretning (1904-05). • Resurse: Intakt bymiljø og gl. huse.	A	Rækker Mølle bymidte har en så høj kvalitet, at et landsbyfornyelsesprojekt er berettiget. Bevarende lokalplan for bymidten. Videreudvikle stisystemer.
Vejby m. gadehuse. Sognevej og rækkelandsby med gl. gårde. Kirkeby med efterskole og forsamlingshus. Landsbyen består af tre forskellige landsbyer samt et parcelhuskvarter. • Resurse: Forskellige boligmiljøer.	Kirke (1200-tallet). Rækkelandsbyens gårde (1800-tallet). Tidl. købmandsforretning. (1896). Forsamlingshus (?). • Resurse: Tidl. købmandsforretning.	B	Udarbejde plan for sammenkædning af landsbydelene. Udnytte bækken som resurse. Bevarende lokalplan for rækkelandsbyens gamle gårde. Plan for bevaring af tidl. købmansgård.
Kirkeby. Rækkelandsby med gårde og huse langs sognevejen. Landsbyen følger hovedgaden. Torv v. Brugsen. Få gadehuse. Havn og landsby adskilt. • Resurse: Vestjysk rækkelandsby.	Kirken (1100-tallet). Havnen og træbygningerne. Rækken af gl. gårde: Brogård, Købmansgrd, Præstegr, (1789-). Række af landsbytypehuse (1920-). • Resurse: Havnen.	C	Udarbejde plan for sammenkædning af landsbyen med havnen. Plan for bevaring og udvikling af havneområdet. Adgang til naturen via stier. Bevaringsplan for de gl. gårde.
Kirkeby. Byplan udgøres af T-kryds ml. to sogneveje. Åben bymidte med flere „torve“ samt park. 2-3 tætte gadebebyggelser. • Resurse: Park og „torve“.	Kirke (1200-tallet). Tidl. købmansgård (1865-). Gademiljøer. • Resurse: Tidl. købmansgård.	C	Udvikle bymidte og grønningen foran kirken til et folkeligt mødested. Plan for tidl. købmansgård. Bevarende lokalplan for udvalgte dele af gademiljøerne.

Kulturmiljøpotentialet - se afsnit: Fremtidige landsbyperspektiver.

Faktaskema

<i>Sogn</i>	<i>Befolkningstal</i>	<i>Boliger</i>
<i>Dejbjerg</i>	532 i sognet, heraf 138 i landsbyen.	217 boliger i sognet.
<i>Finderup</i>	384 i sognet, heraf 119 i landsbyen.	149 boliger i sognet.
<i>Hoven</i>	697 i sognet, heraf 263 i landsbyen.	294 boliger i sognet.
<i>Rækker Mølle</i> (Sædding sogn og Rækker Mølle by i Hanning sogn)	672 i sognet. 332 i landsbyerne.	161 boliger i sognet og Rækker Mølle by.
<i>Sdr. Bork</i>	445 i sognet, heraf 174 i landsbyen.	192 boliger i sognet.
<i>Stauning</i>	783 i sognet, heraf 318 i landsbyen.	358 boliger i sognet.
<i>Ådum</i>	797 i sognet, heraf 225 i landsbyen.	325 boliger i sognet.

Informationerne kommer primært fra Skjern og Egvad kommuner.

<i>Foreningsliv</i>	<i>Erhvervsliv/Butikker</i>	<i>Service/Institutioner</i>
Dejbjerg sogneforening, Dejbjerg Husflidsforening, Dejbjerg Golfklub, Indre Missions Samfund, Stauning-Dejbjerg Ungdoms- og Idrætsklub.	Autoservice, Maskinstation, Vandværk, Entreprenør, Kloakservice, Kreatur- og grisehandler, Murer- og Tømrermester, Regnskabsassistent, VVS-firma, Frisør, Hundefoder.	Efterskole, Sports- og idrætsanlæg samt Idrætshal, Kulturhus, Golfbane, Museum.
Finderup Borgerforening, Indre Missions Samfund, Luthersk Missions Samfund, Indre Missions Kernehus, Kroketteklub, Pensionistklub. (Foreninger i fællesskab med nabosogne f.eks. lokalhistorisk arkiv).	Autoservice, Grusgrav, Maskinhandler, Tømrermester, VVS-firma, Antikviteter.	Finderup Forsamlingshus, Finderup Efterskole, Dagpleje, Løvstrupgård.
Hoven Sogns Borgerforening, Kristelig Lytter- og Fjernseerforening Ådum-Hoven Afdeling, Ådum/Hoven Læplantningslaug, KFUM - Spejderne Hoven, Hoven Idrætsforening, Hoven Jagtforening.	El-installatør, Malermester, Tømrermester, Smede- og maskinværksted, Ørbæk Smedie (Fabrik), Kro, Møbelsalg.	Folkeskole med børnehaveklasse - 6. klasse, Skolefritidsordning med børnehave. Dagpleje, Plejehjem, Aftenskole, Hyggeklub for pensionister, Kvindemuseum og lokalarkiv, Bogbus, Sports- og idrætsanlæg samt idrætshal, Golfbane.
RM Beboerforening, RM Borgerforening, Familie og Samfund, Indre Missions Samfund, Luthersk Missionsforening, KFUM og KFUK, RM Havekreds, KFUM spejderne, DGI Vestjylland, RM - Gymnastik- og Ungdomsforening, RM KFUM's Idræt, RM Amatørklub, Sædding Skytteforening, Soldaterkredsens Venner, Jagtforening, (Foreninger med nabosogne f.eks. arkiv).	Vognmandsfirma, Maskinstation, Fiskeindustri, Kloakservice, Murer- og Tømrermester, Oliefyr og service, Tømrermester, Materieludlejning, Vognmandsfirma, Galleri, Zoneterapeut, Pengeinstitut, Købmand, Kaffe- og kaffestue.	Folkeskole med børnehaveklasse - 7. klasse, Skolefritidsordning med børnehave, Dagpleje, Legestue, Sædding Forsamlingshus, Idrætsanlæg i forbindelse med skolen, Bibliotek, Plejehjem, Kunststudstilling, Rækker Møllegården.
Sogneforening, Bork og Omegns Fiskeriforening, KFUM-Spejderne Bork, Bork Forenede Klubber, Landsjagtforeningen af 1923 Bork Afdeling, Bork Bådelaug.	Murer- og Tømrermester, VVS-installatør, Begravelsesfirma, Cykel/knallertværksted, Radio- og TV-service, Vandværk, Vikarbureau, Autohandler, Cykelhandler, Bank, Købmand, Håndkøbsudsalg, Frisør, Kro.	Dagpleje, Efterskole, Bogbus, Forsamlingshus, Museum, Idrætsanlæg i forbindelse med efterskolen, Krokette og petanque.
Indre Missions Samfund, KFUM og KFUK, KFUM Spejderne, Stauning-Dejbjerg Ungdoms- og Idrætsklub, Jagtforening, Lokalarkiv.	Arkitektfirma, Autoservice, Maskinstation, Vandværk, Beregner, Bogføring, Dekorator, Entreprenør, Murer- og Tømrermester, Overfladebehandling, Rengøringservice, Smede- og maskinværksted, Tækkemand, Pengeinstitut, Købmand, Restaurant, Kiosk, Gårdbutik, Museum/Galleri.	Folkeskole med børnehaveklasse - 7. klasse, Skolefritidsordning med børnehave, Dagpleje, Legestue, Stauning Sognegård, Idrætsanlæg i forbindelse med skolen, Bibliotek, Plejehjem, Museum, Flyveplads.
Borgerforening, 4H, Husholdningsforening, Kristelig Lytter- og Fjernseerforening, Å. sogns Arkiv, Å/Hoven Læplantningslaug, Å. Lokalhistoriske Forening, Å. Idræts- og Ungdomsforening, Jagtforening, Medborgerklub, Luthersk Mission, Indre Mission.	Autoservice, autoophug og vognmand, Sandblæser og klovbeskærer, Maskinforhandler og -station, Foderstof- og handelsfirma, El-installatør, Smed, Murer-, snedker og tømrermester, Sæbe-, møbel og glasfiberfabrik, Psykoterapi, Reklamebureau, Bank, Frisør, Vinhandel, Købmand og håndkøbsudsalg, Planteskole og gartneri, Kunsthandel.	Folkeskole med børnehaveklasse - 6. klasse, Skolefritidsordning med børnehave, Centerklasser, Dagpleje, Legestue, Søndagsskole, Junior- og ungdomsklub, Ældreboliger, Forsamlingshus, Bogbus, Sports- og idrætsanlæg samt idrætshal.

Listerne skal give et indtryk af aktiviteter, der kan forefindes flere foreninger, butikker m.m.

Landsbyer i Vestjylland har resurser, som de kan anvende i udviklingen af deres lokalsamfund. Udover de menneskelige resurser skal også stedets historier og fortællinger ses som brugbare i denne udviklingsproces.

Historierne kommer tydeligst til udtryk i de bygninger og naturmæssige omgivelser, som udgør landsbymiljøet - også kaldet kulturmiljøet. Landsbyerne udgør de fysiske rammer om de oplevelser og det liv som både tilflyttere og gamle slægter ønsker i deres lokalområde.

På baggrund af undersøgelser giver "Landsbyernes kulturmiljø som resurse" inspiration til, hvordan lokalbefolkningerne kan indtænke oplevelser og kulturmiljøet i udviklingen af landsbyerne.

